

# Onder de vlag van redelijkheid

Frans H. van Eemeren & Peter Houtlosser

*In deze bijdrage wordt een verklaring gegeven voor de potentiële overtuigingskracht van drogredenen, opgevat als ontsporingen van strategisch manoeuvreren. In principe ligt er aan elke argumentatieve zet een bepaalde redelijkheidspretentie ten grondslag. Het bestaan van een dergelijke redelijkheidspretentie leidt er toe dat zelfs zetten die bij nadere beschouwing als ontsporingen van strategisch manoeuvreren moeten worden aangemerkt in eerste instantie een persuasieve werking kunnen hebben.*

## 1 De theorievorming over drogredenen

Zoals algemeen bekend, heeft Charles Hamblin in 1970 een vernietigend beeld gegeven van de toenmalige stand van zaken in de theorievorming over drogredenen. Daarop werd nogal verschillend gereageerd. Sommige auteurs van succesvolle leerboeken over drogredenen hebben hun oude benadering gewoon gehandhaafd.<sup>1</sup> Andere auteurs hebben de drastische conclusie getrokken dat zij verder maar beter niet over de drogredenen konden reppen.<sup>2</sup> Gelukkig zijn er ook verschillende auteurs geweest die constructiever hebben gehandeld en nieuwe benaderingen van de drogredenen hebben ontwikkeld waarin geprobeerd wordt Hamblins (1970) bezwaren te ondervangen. In al deze laatste benaderingen worden de drogredenen, in plaats van als ‘redeneringen die geldig lijken maar het in feite niet zijn’, heel algemeen gesteld, gezien als ‘verkeerde zetten in betogen of discussies’ (zie Van Eemeren, 2001). Niet alleen Hamblin (1970) zelf kiest een dergelijke benadering, maar ook Barth & Krabbe (1982), Jacobs (2002), Johnson (2000), Van Eemeren & Grootendorst (1984, 1992a), Walton (1987, 1992, 1995), Woods & Walton (1989) en nog veel anderen. Hoewel men rustig kan zeggen dat Hamblins (1970) punten van kritiek niet meer van toepassing zijn op de huidige theorievorming over drogredenen, is er toch ook nog geen in alle opzichten bevredigende theorie over drogredenen beschikbaar. Het intrigerende probleem van de opmerkelijke overredingskracht die (in elk geval bepaalde) drogredenen in de praktijk hebben, die in de traditionele definitie van een drogreden tot uitdrukking kwam in het woordje ‘lijkt’, wordt bijvoorbeeld helemaal niet behandeld. In dit artikel zullen wij betogen dat een beter en vollediger begrip kan worden bereikt van de manier waarop een heleboel van de drogredenen ‘werken’ als er een dialectische benadering wordt gekozen waarin ook rekening wordt gehouden met retorische overwegingen.

## 2 Theoretische benaderingen waarin de drogredenen *ad hoc* worden behandeld

Een groot nadeel van verschillende moderne theoretische benaderingen van de drogredenen is dat de drogredenen, in meer dan een opzicht, *ad hoc* worden behandeld. Dit is in feite al het geval als de traditionele lijst van drogredenen zoals die uit de geschiedenis tot ons is gekomen en in de literatuur min of meer is gecanoniseerd als uitgangs-

punt wordt genomen. Verschillende ‘informele logici’, met Douglas Walton als het meest sprekende (en schrijvende) voorbeeld, hebben de neiging zo te werk te gaan. Hoewel Woods (1992) anders moge beweren, in plaats van een systematisch en theoretisch gefundeerd overzicht, is de traditionele lijst van de drogredenen een min of meer willekeurige verzameling van uiteenlopende soorten argumentatieve zetten die in het verleden als drogredelijk zijn bestempeld. Het oudere werk van Woods & Walton (1989) vormt een goede illustratie van hoe dit soort op toevallige etiketten afgaande benadering tot een volkomen verschillende theoretische benadering van elk van de drogredenen leidt. De behandeling van de drogredenen waarin deze benadering resulteert, is daarom in nog een tweede zin *ad hoc*.

Een fundamenteel probleem dat de theorievorming over drogredenen bedreigt als elke drogreden een aparte theoretische behandeling krijgt, is dat de verschillende behandelingen niet alleen op gespannen voet kunnen komen te staan met elkaar, maar vaak ook met het algemene perspectief van waaruit de behandeling plaatsvindt. Het is natuurlijk goed mogelijk dat alle oordelen vanuit een en hetzelfde perspectief geveld worden, bijvoorbeeld het logische of formele perspectief waar Woods (1992) de voorkeur aan geeft of een epistemologisch perspectief zoals Biro & Siegel (1992) dat willen ontwikkelen. Heel vaak wordt er echter in het ene geval het ene perspectief gebruikt en in het andere geval het andere – of gaan de verschillende perspectieven zelfs helemaal door elkaar lopen. Zo gebeurt het geregeld dat ethische of morele overwegingen opeens de overhand krijgen, terwijl logische of andersoortige overwegingen aanvankelijk de enige leidraad zouden vormen.<sup>3</sup> Jean Wagemans (2003) geeft hier in zijn bespreking van Waltons (1999) behandeling van het *argumentum ad ignorantiam* een goed voorbeeld van. Walton introduceert in zijn analyse, zonder veel aandacht voor de rechtvaardiging of ‘rationale’ daarvan, een *epistemische* norm om zulke ‘argumenten’ te veroordelen. Vervolgens begint hij echter een classificatie te maken van uitzonderingen op deze norm, waarbij hij in plaats van epistemische overwegingen te noemen zijn toevlucht neemt tot praktische overwegingen die te maken hebben met de *gevolgen* die uit het toepassen van een norm voortvloeien.<sup>4</sup>

Een belangrijke eis die naar onze mening aan elke theoretisch adequate evaluatie van betogen en discussies moet worden gesteld, of die evaluatie nu in termen van drogredenen plaatsvindt of niet, is dat er voor het toepassen van bepaalde normen een algemene rechtvaardigingsgrond of ‘rationale’ is die garandeert dat de verzameling van normen als geheel coherent is. Die rechtvaardigingsgrond zou, net als de normen die bij de implementatie ervan worden aangelegd, een weerspiegeling moeten vormen van een duidelijk gedefinieerd filosofisch ideaal van rationaliteit en redelijkheid.<sup>5</sup> Een andere belangrijke eis is dat de normen die bij het evalueren van betogen en discussies worden aangelegd altijd van specifieke en toepasbare criteria moet kunnen worden voorzien die het mogelijk maken om in specifieke gevallen te beslissen of een bepaalde norm wel of niet is overtreden. Anders zijn de uitkomsten van de beoordeling niet alleen *ad hoc* maar, erger nog, ongerechtvaardigd.<sup>6</sup>

Een ander fundamenteel probleem dat bij bepaalde *ad hoc* behandelingen van de drogredenen optreedt, is dat de etiketten voor de drogredenen niet uitsluitend gebruikt worden voor gevallen die onaanvaardbaar en onredelijk worden geacht maar ook op aanvaardbare en redelijke gevallen worden geplakt. Verwarrend genoeg kun je dan een *argumentum ad hominem* hebben dat een *niet-correcte* argumentatieve zet is, maar ook een *ad hominem* die een *correcte* zet is.<sup>7</sup> Wij zullen in onze terminologie de bestjes zorgvuldig bij hun naam noemen en de namen van de drogredenen uitsluitend gebruiken voor gevallen van het *drogredelijke* soort. Misschien is het verstandig om aan deze

voor anderen enigszins negatieve opmerking meteen toe te voegen dat het gebruik van hetzelfde etiket voor zowel drogredelijke als niet-drogredelijke zinnen ook best eens een teken zou kunnen zijn dat de betreffende auteurs al een enig idee hebben van het soort relatie tussen niet-drogredelijke en drogredelijke zinnen dat we nu gaan bespreken.

Hoewel de meeste drogredenen die deel uitmaken van de traditionele lijst alleen namen zijn voor iets ‘verkeerts’ in een betoog of discussie, lijken veel argumentatietheoretici wel degelijk het besef te hebben dat een adequate drogredentheorie eigenlijk een adequate theorie over deugdelijk argumenteren vooronderstelt. Het daarbij aansluitende idee dat deze twee theorieën in feite zo met elkaar verbonden zouden dienen te zijn dat elke drogreden als het ware zijn deugdelijke ‘tegenvoeter’ heeft, is echter zeker geen gemeengoed. Naar onze mening zou de relatie tussen een drogreden en zijn deugdelijke tegenvoeter zo moeten zijn dat de reden voor de ondeugdelijkheid van de drogreden rechtstreeks gerelateerd is aan de reden voor de deugdelijkheid van de tegenvoeter. Zolang de traditionele lijst van de drogredenen als uitgangspunt wordt genomen voor nadere reflectie, mag het geen verrassing heten dat aan deze eis niet wordt voldaan. De bespreking van de problemen die met het beoordelen van betogen en discussies verbonden zijn begint en eindigt in de *ad hoc* behandelingen met het concept van een bepaalde drogreden.

Als bijvoorbeeld de problemen worden behandeld van het evalueren van gevallen waarin er sprake is van *begging the question*, begint de bespreking gewoonlijk met de stelling dat *begging the question* niet in alle gevallen drogredelijk is. Vervolgens worden de kenmerken beschreven die karakteristiek worden geacht voor de drogreden *begging the question*. En dan worden er *op basis van deze kenmerken* criteria ontwikkeld voor het identificeren van drogredelijke gevallen van *begging the question*. Deze werkwijze is niet alleen verwarrend voor zover het de terminologie betreft, maar brengt ook een ernstig theoretisch mankement aan het licht. Omdat een bepaalde drogreden het beginpunt en het eindpunt vormt van de analyse, blijft een behandeling van de deugdelijke tegenvoeter van deze drogreden achterwege, laat staan van de manier waarop de twee aan elkaar zijn gerelateerd.

### 3 Systematische theoretische behandelingen van de drogredenen

Er bestaan ook meer systematische benaderingen van drogredenen waarin in elk geval gedeeltelijk wordt tegemoetgekomen aan de eisen die wij zojuist vermeld hebben. Daartoe behoren de ‘formele dialectiek’ van Barth & Krabbe (1982) en Hamblin (1970),<sup>8</sup> en Van Eemeren & Grootendorst’s ‘pragma-dialectiek’ (1984, 1992a, 2003).<sup>9</sup> In plaats van de traditionele lijst van drogredenen tot uitgangspunt te nemen, kiezen de dialectische drogredentheoretici een kritisch-rationalistisch perspectief op betogen en discussies. Dit perspectief vormt hun rechtvaardigingsgrond of ‘rationale’ voor het ontwerpen van specifieke dialectische systemen of modellen van een kritische discussie. Drogredenen worden dan opgevat als argumentatieve zinnen die door de regels van een bepaald dialectisch systeem worden uitgesloten, zoals in de formele dialectiek het geval is, of als argumentatieve zinnen die overtredingen vormen van de procedurele regels voor het voeren van een kritische discussie, zoals in de pragma-dialectiek. In beide gevallen zijn er onafhankelijke redenen om bepaalde zinnen af te keuren die in het betoog of de discussie worden gedaan en deze redenen zijn nauw verbonden met

het algemene doel dat aan de dialectische gedachtewisseling wordt toegeschreven. In de pragma-dialectiek bijvoorbeeld is dit algemene doel het oplossen van een verschil van mening door de aanvaardbaarheid van een omstreden standpunt op de proef te stellen.<sup>10</sup>

Als systematische theoretische behandeling van de drogredenen valt er veel voor de dialectische benaderingen te zeggen. Niettemin biedt geen van deze benaderingen tot dusver de omvattende drogredentheorie waar we naar streven. Los van het feit dat het nog onduidelijk is in welke mate de formele dialectiek bruikbaar is voor toepassing op gewone betogen en discussies, zijn er nog enkele andere desiderata onvervuld, ook in de pragma-dialectiek. In de eerste plaats laat de ontwikkeling van criteria die specifiek genoeg zijn om eenduidig te beslissen of een bepaalde regel wel of niet overtreden is nog goeddeels op zich wachten. In de tweede plaats biedt geen van deze benaderingen enige aanwijzing, laat staan een verklaring, voor waarom drogredenen zo persuaasief kunnen zijn dat ze gemakkelijk onopgemerkt kunnen blijven.

Tot nu toe zijn de dialectische theoretici primair geïnteresseerd geweest in de kritische doelen die in hun regels worden voorondersteld, zonder dat ze veel aandacht hebben besteed aan andere soorten doelen van de sprekers en schrijvers. Wij denken dat dit een belangrijke reden is waarom ze zo traag zijn in het ontwikkelen van de criteria die nodig zijn om na te gaan of de regels in de praktijk correct worden toegepast. Gewoonlijk wordt er voorbijgegaan aan het soort redenen dat iemand die een betoog houdt of aan een discussie deelneemt, kan hebben om niet aan de regels te voldoen. Deze redenen kunnen verband houden met andere doelen die ook in het betoog of de discussie worden nagestreefd en die op een bepaald punt in botsing kunnen komen met het officiële doel van een kritische discussie. Zetten die gedaan worden om zulke andere doelen te verwezenlijken, kunnen soms onvermijdelijk tot een overtreding leiden van een regel die voor het voeren van een kritische discussie geldt. Neem de eerste pragma-dialectische regel voor een kritische discussie, de zogenoemde *vrijheidsregel*. Deze regel verbiedt de partijen om elkaar te beletten een bepaald standpunt naar voren te brengen of aan te vallen. De kritische rechtvaardigingsgrond van deze regel is dat hij mensen in staat stelt om over elk onderwerp dat ze maar willen een kritische discussie te beginnen. Om te weten op welke manieren deze regel kan worden overtreden kan het bijzonder nuttig zijn om te weten wat voor andere doelen de partijen nastreven, welke van deze additionele doelen op gespannen voet zouden kunnen staan met het kritische doel van de vrijheidsregel en op welke manieren een poging om zulke andere doelen te verwezenlijken kan interfereren met het nastreven van het kritische doel.

Zulke afwijkingen van de regels voor een kritische discussie zijn echter vaak moeilijk te ontdekken. Geen van de partijen zal er immers erg hard op uit zijn om zichzelf openlijk als niet-kritisch te portretteren. Het valt dus te verwachten dat ze niet zo heel erg andere middelen zullen aanwenden om een doel te bereiken dat potentieel in strijd is met het doel van een specifieke discussieregel, maar zullen vasthouden aan de middelen die hun ter beschikking staan om het kritische doel te verwezenlijken en deze middelen in het gebruik zo zullen 'oprekken' dat het andere doel tegelijkertijd kan worden gerealiseerd. Dit gegeven maakt het mogelijk om tevoren te weten op wat voor – parasitaire – manieren de middelen die gebruikt kunnen worden om het doel van een bepaald stadium van een kritische discussie te bereiken tevens gebruikt kunnen worden om doelen te verwezenlijken die met dit doel in strijd zijn. Doordat de dialectische theoretici het probleem van door elkaar lopende doelen in gewone gevallen van betogen en discussies goeddeels hebben genegeerd, is het niet verrassend dat deze theoretici niet in staat zijn gebleken het soort inzicht te verschaffen waar we het

hier over hebben. Ondanks de conceptuele onduidelijkheid ervan, komt Waltons (1992) begrip ‘dialectische verschuiving’, dat hij samen met Krabbe (1995) verder heeft ontwikkeld, misschien nog het dichtst in de buurt van een hulpmiddel waarmee met zulke complicaties rekening kan worden gehouden.

#### **4 Het opnemen van een retorische dimensie in een dialectische behandeling van drogredenen**

Hoewel drogredenen lange tijd gedefinieerd waren als redeneringen die geldig *lijken* maar dat in feite niet zijn, is de theoretische explicatie van het recursieve kenmerk totaal niet meer aan de orde gekomen nadat Hamblin (1970) eenmaal zijn vonnis had uitgesproken dat hiermee een onwenselijk element van psychologische subjectiviteit in de definitie wordt ingebracht. Drogredentheoretici houden zich niet langer bezig met de vraag waarom drogredenen ‘werken’. Jackson (1995) is een van de in communicatie geïnteresseerde argumentatietheoretici die dit nadrukkelijk betreuren, omdat samen met dit psychologische element ook het belangrijke punt van de persuasieve kracht van drogredenen uit het zicht (en uit de bestudering van drogredenen) verdwenen is.

De laatste tijd hebben wij in verschillende artikelen geprobeerd om in onze pragma-dialectische benadering van de drogredenen serieus rekening te houden met de persuasieve doelen van degenen die een betoog houden of aan een discussie deelnemen (van Eemeren & Houtlosser, 2002a, 2002b). We zijn uitgegaan van de assumptie dat zulke persuasieve doelen niet noodzakelijk ten koste van het bereiken van kritische doelen hoeven te worden bereikt. De inspanningen van degenen die argumenteren om de zaken naar hun hand te zetten, kunnen volledig geïncorporeerd zijn in hun pogingen om een verschil van mening in overeenstemming met de normen voor een kritische discussie tot een oplossing te brengen. Terwijl verondersteld mag worden dat zij deze kritische normen in acht nemen, mag tegelijkertijd worden verondersteld dat ze er op uit zijn een optimaal persuasief resultaat te bereiken. In hun pogingen om dit resultaat te bereiken, zullen zij hun toevlucht nemen tot wat wij *strategisch manoeuvreren* hebben genoemd. Dit strategisch manoeuvreren is erop gericht de spanning tussen het tegelijk nastreven van kritische en persuasieve doelen te verminderen.

Onze opvatting van strategisch manoeuvreren als primair gericht op het verenigen van dialectische en retorische doelen houdt uiteraard niet automatisch in dat de twee doelen uiteindelijk altijd volkomen met elkaar in balans zullen zijn. Als een partij zijn gebondenheid aan een kritische uitwisseling van argumentatieve zinnen laat overheersen door het doel om de opponent te overreden, zeggen we dat zijn strategische manoeuvreren ‘ontspoord’ is. Omdat bij het manoeuvreren een bepaalde discussieregel wordt overtreden, is het drogredelijk geworden. Naar ons idee zijn alle ontsporingen van strategisch manoeuvreren in die zin drogredelijk.

Deze benadering van de drogredenen als ontsporingen van strategisch manoeuvreren kan ons behulpzaam zijn bij het ontwikkelen van criteria voor het identificeren van drogredelijke argumentatieve zinnen. Elk type strategisch manoeuvreren heeft in onze visie bij wijze van spreken zijn eigen ‘continuüm’ van deugdelijk en drogredelijk handelen. Hoewel uitspraken over drogredelijkheid uiteindelijk altijd contextueel bepaalde oordelen zijn over specifieke gevallen van argumentatief handelen in een concrete situatie, betekent dit niet dat er tevoren geen duidelijke criteria kunnen worden vastgesteld om te bepalen of een specifieke wijze van strategisch manoeuvreren fout gaat en dat er altijd noodzakelijk een grijze – of zelfs een zwarte – zone moet bestaan.

Specifieke ‘typen’ of ‘categorieën’ van strategisch manoeuvreren kunnen worden geïdentificeerd en voor elk van deze typen kunnen specifieke condities worden bepaald waaraan voldaan moet zijn om het manoeuvreren deugdelijk te mogen noemen. Bepaalde uitingen van strategisch manoeuvreren kunnen als gelegitimeerd worden beschouwd en andere uitingen kunnen als drogredelijk worden aangemerkt omdat de relevante voorwaarden niet zijn vervuld.<sup>11</sup>

Alle drogredenen zijn overtredingen van een discussieregel en de uitleg die wij zojuist hebben gegeven verklaart waarom deze overtredingen gewoonlijk niet aan iedereen zonneklaar zijn. Omdat een partij die strategisch manoeuvreert normaal gesproken geacht zal worden zich gebonden te weten aan de regels voor het voeren van een kritische discussie, wordt met elke zet die in de discussie gedaan wordt een assumptie van redelijkheid verbonden (zie ook Jackson, 1995). Deze assumptie is er ook als een specifieke manier van strategisch manoeuvreren een bepaalde discussieregel overtreedt en daarom drogredelijk is. Verwijzend naar de traditionele definitie van een drogreden, kunnen we zeggen dat het manoeuvreren dan nog steeds de pretentie heeft in overeenstemming met de regels van een kritische discussie te zijn, maar dit in feite niet is.

## 5 Drogredenen als ontsparingen van strategisch manoeuvreren

In principe beantwoordt de benadering die wij voorstellen aan zo ongeveer alle eisen die we aan een omvattende drogredentheorie gesteld hebben. Om te beginnen, zijn de drogredenen niet het begin en het eind van onze benadering, maar nemen we de verschillende *typen van strategisch manoeuvreren* als uitgangspunt. Bovendien maakt onze benadering het mogelijk om – in omgekeerde volgorde – de *relatie* te verhelderen tussen drogredenen en hun ‘deugdelijke tegenvoeters’, doordat er voor elk type strategisch manoeuvreren drogredelijke ontsparingen worden geïdentificeerd. Deze benadering maakt het ons ook mogelijk om het potentieel *persuasieve karakter* van de drogredenen te verklaren door een kritische aspiratie toe te schrijven aan elke argumentatieve zet, zelfs als die zet drogredelijk blijkt te zijn. Tot slot verschaft deze benadering een basis voor het ontwikkelen van criteria voor het *identificeren* van drogredelijk argumentatief handelen. De benadering verschaft niet meer dan een *basis*, omdat deze criteria de ‘negatieve tegenvoeters’ vormen van de voorwaarden waaraan moet worden voldaan, wil een specifiek type strategisch manoeuvreren deugdelijk zijn. De criteria om vast te stellen wanneer er sprake is van drogredenen kunnen daarom alleen ten volle op een systematische manier worden ontwikkeld als er eerst een weloverwogen classificatie beschikbaar is van de uiteenlopende typen strategisch manoeuvreren en er een specificatie is gegeven van hun deugdelijkheidsvoorwaarden.

Een weloverwogen classificatie van typen strategisch manoeuvreren dient te worden gebaseerd op een systematische specificatie van de kritische en persuasieve doelen die de bij het verschil van mening betrokken partijen willen bereiken in de verschillende stadia van een argumentatieve gedachteswisseling. Voor het identificeren van deze doelen vormt het pragma-dialectische model van een kritische discussie een goed uitgangspunt. Dit model specificiert de kritische doelen van de partijen in elk van de vier discussiefasen, maar elk van deze kritische doelen heeft, zoals wij eerder hebben betoogd, zijn ‘retorisch complement’. Dit betekent dat elke partij alle kritische doelen kan exploiteren om de eigen persuasieve bedoelingen te realiseren door een zet

te doen die de eigen zaak optimaal bevordert. Het dialectische doel van de partijen in de confrontatiefase van een kritische discussie is bijvoorbeeld om een helder beeld te krijgen van de punten waarover de partijen van mening verschillen en de posities die zij innemen. Elke partij kan dan proberen om die punten en de posities die worden ingenomen in een zodanige vorm te gieten dat die partij er het best mee uit de voeten kan. Deze stadiumgebonden ‘locale’ doelen moeten natuurlijk nader worden gespecificeerd om een preciezer idee te krijgen van de typen strategisch manoeuvreren die voor de confrontatiefase van belang zijn. Voor deze gelegenheid moet deze mate van specificiteit volstaan om duidelijk te maken hoe het strategische manoeuvreren van de bij een verschil van mening betrokken partijen in dit specifieke stadium van de discussie gericht zal zijn op het handhaven van de balans tussen een kloppende en een voordelige interpretatie van het verschil van mening. Op deze manier hebben we in elk geval een algemeen type strategisch manoeuvreren geïdentificeerd. Op grond hiervan zou kunnen worden nagegaan wat de deugdelijkheidsvoorwaarden zijn en de criteria die moeten worden aangelegd bij het beslissen of het strategisch manoeuvreren wel of niet ontpoerd is en er wel of niet sprake is van een bepaalde drogreden.

## 6 Gezagsargumentatie en *argumentum ad verecundiam*

Ter illustratie bespreken we de nu afgrenzing tussen deugdelijke en drogredelijke zeten in een bepaald type strategisch manoeuvreren dat plaatsvindt in de argumentatiefase van een kritische discussie als een partij zijn standpunt verdedigt met behulp van een zogenoemd autoriteitsargument. Het autoriteitsargument is een subtype van argumentatie die gebaseerd is op een ‘symptomatisch argumentatieschema’, waarin het argument een teken vormt dat het standpunt aanvaardbaar is.<sup>12</sup> In het geval van een autoriteitsargument bestaat het teken uit een verwijzing naar een externe bron van deskundigheid. Autoriteitsargumenten vormen in potentie een deugdelijk type strategisch manoeuvreren, maar dit strategisch manoeuvreren kan ontsporen en resulteren in een *argumentum ad verecundiam*.<sup>13</sup>

Hoe kunnen we een specificatie geven van de deugdelijkheidsvoorwaarden van dit type strategisch manoeuvreren? Laten we ons een paar mensen voorstellen die een spelletje scrabble spelen.<sup>14</sup> Als een van die mensen claimt dat hij een woord heeft neergelegd maar de anderen betwijfelen of de combinatie van letters die op tafel ligt wel een woord vormt, zou de eerste speler kunnen zeggen: “Dit is een woord, want het staat in het woordenboek.” Of dit beroep op de autoriteit van het woordenboek een legitieme manier van manoeuvreren is, hangt in de eerste plaats af van de overeenstemming die de spelers voorafgaand aan hun spelletje hebben bereikt over de procedure die gevolgd moet worden om uit te maken of iets wel of niet als een woord moet worden beschouwd. Als die overeenkomst inhoudt dat het woordenboek de beslissing moet brengen, dan is er niets mis en is de zet zelfs sterk te noemen, tenzij er ook is overeengekomen dat Van Dale uiteindelijk beslissend is terwijl degene die een beroep doet op het woordenboek daarmee het Woordenboek der Nederlandse Taal (WNT) bedoelt. Als er echter tevoren is overeengekomen dat een combinatie van letters alleen als een woord erkend wordt als dit woord en de betekenis ervan bij alle spelers bekend zijn, dan zou een beroep op de autoriteit van het woordenboek duidelijk irrelevant en drogredelijk zijn. Als er tevoren niets was overeengekomen, kan het beroep op de autoriteit van het woordenboek juist niet bij voorbaat drogredelijk worden geacht, omdat er dan geen norm of regel is die overtreden kan zijn. Als de andere spelers bezwaar

maken tegen het beroep op het woordenboek, moet er een besluit worden genomen of het WNT uiteindelijk toch een toelaatbare bron van deskundigheid is of niet. Als dan wordt vastgesteld dat dit niet zo is, zou het beroep op dit woordenboek achteraf gesproken alsnog drogredelijk zijn.

Zonder al te veel problemen kunnen er nu enkele algemene pragmatische voorwaarden worden onderscheiden die gelden voor deugdelijke strategisch manoeuvreren met autoriteitsargumenten:

- 1a. de partijen in de discussie zijn het er tevoren over eens geworden dat een beroep op gezag gelegitimeerd is;
- 1b. deze overeenstemming laat toe dat er een beroep wordt gedaan op de autoriteit waarop in dit specifieke geval een beroep wordt gedaan;
- 2a. de partijen in de discussie zijn het er in tweede instantie over eens geworden dat een beroep op gezag gelegitimeerd is;
- 2b. deze overeenstemming laat toe dat er een beroep wordt gedaan op de autoriteit waarop in dit specifieke geval een beroep wordt gedaan;
3. de partijen in de discussie zijn niet tot overeenstemming gekomen over enige legitimatie van een beroep op gezag.

Als ofwel de voorwaarden 1a en 1b, ofwel de voorwaarden 2a en 2b zijn vervuld, is er geen sprake van een *argumentum ad verecundiam* en mag het gebruik van het gezagsargument als een deugdelijke vorm van strategisch manoeuvreren worden beschouwd. Als aan voorwaarde 3 is voldaan, is er nog geen regel voor het voeren van een kritische discussie overtreden, maar kan het gebruik van het gezagsargument een nieuwe discussie initiëren die betrekking heeft op het al dan niet gelegitimeerd zijn hiervan.

## 7 Conclusie

In dit artikel hebben we, door uit te gaan van het type strategisch manoeuvreren, de relatie verhelderd tussen drogredenen en hun deugdelijke tegenvoeters. We hebben betoogd dat het pragma-dialectische model van een kritische discussie een basis kan vormen voor het ontwerpen van een systematische classificatie van de verschillende typen strategisch manoeuvreren. Ter illustratie hebben we laten zien hoe de deugdelijkheidsvoorwaarden voor strategisch manoeuvreren door middel van een gezagsargument kunnen worden gespecificeerd en daarmee criteria verschaffen voor het identificeren van drogredelijke gevallen van dit type manoeuvreren. Door een theoretisch perspectief te ontwikkelen op argumentatieve betogen en discussies waarin dialectische en retorische overwegingen zijn geïntegreerd, hebben we duidelijk gemaakt hoe een algemene systematische benadering van de drogredenen kan worden ontwikkeld die tevens een verklaring biedt voor hun potentiële overtuigingskracht.

### Noten

1. Zie bijvoorbeeld de verschillende recente herdrukken van Carney & Scheer (1964), Copi (1953) en Rescher (1964).
2. Een saillant voorbeeld wordt, zoals uit hun eigen uitleg blijkt, gevormd door Lambert en Ulrich (1980).
3. Het gevaar bestaat ook dat de ethische of morele overwegingen volkomen *ad hoc* naar voren worden gebracht.



4. Volgens Walton (1999) zijn ‘arguments from ignorance’ afkeurenswaardig als er geen kennis voorhanden is die een positief bewijs zou kunnen leveren voor de conclusie die wordt afgeleid, maar dit is niet noodzakelijk het geval als het niet trekken van een positieve conclusie desastreuze praktische consequenties kan hebben. Iemand die niet weet of een geweer wel of niet geladen is, moet naar zijn mening bijvoorbeeld niet bij voorbaat aannemen dat het geladen is. Dit moge weliswaar een goed praktisch advies zijn, maar het heeft geen epistemische basis.
5. Als een beledigende (‘abusive’) directe persoonlijke aanval op een theoretisch verantwoorde manier als drogredelijk moet worden veroordeeld, is er een rechtvaardigingsgrond nodig die impliceert dat er een bepaald algemeen doel dat met zo’n aanval verondersteld wordt te interfereren. Als een specifieke norm wordt aangelegd die beledigende persoonlijke aanvallen in betogen en discussies verbiedt, kan men dan een beroep doen op deze rechtvaardigingsgrond.
6. De verschillende eisen die wij hebben opgesomd maken duidelijk dat een drogredentheorie in verschillende opzichten tekort kan schieten. Een drogredentheorie kan bijvoorbeeld verscheidene specifieke normen verschaffen, maar geen algemene rechtvaardigingsgrond voor deze normen. Een theorie kan ook bepaalde criteria noemen voor het toepassen van de normen die onverenigbaar zijn met deze normen of er geen verband mee houden. Een drogredentheorie kan zelfs helemaal geen criteria noemen, maar alleen uitzonderingen op de normen vermelden.
7. Voor veel theoretici is het zinvol om dingen te zeggen zoals ‘niet alle drogredenen zijn drogredelijk’ of ‘drogredenen zijn niet altijd drogredelijk’; Van Eemeren & Grootendorst (1992b) hebben benadrukt dat deze wijzen van uitdrukken op hun minst verwarrend zijn – en ook overbodig.
8. Zie ook Barth & Martens (1980).
9. Misschien moeten bepaalde studies over communicatief handelen van Habermas (1984) en Schreier et al. (1995) aan deze lijst worden toegevoegd.
10. Zuiver van het gezichtpunt van de probleemoplossingcapaciteit van deze theorieën bekeken, is het louter toeval dat veel van de zinnen die als afkeurenswaardig – of niet als echte zinnen – worden beschouwd ook in de traditionele zin drogredenen blijken te zijn.
11. Het is uiteraard niet zo dat deze voorwaarden altijd volledig afwijken van de criteria voor niet-drogredelijkheid die in andere benaderingen zijn ontwikkeld. Onze bespreking van het gebruik van gezagsargumentatie in paragraaf 6 maakt duidelijk dat de voorwaarden die vanuit het perspectief van strategisch manoeuvreren worden vastgesteld soms heel goed kunnen aansluiten bij criteria die in een ander kader worden voorgesteld. In benaderingen waarin geen sprake is van manoeuvreren in een ‘redelijkheidscontium’ wordt het bedrieglijke karakter van sommige drogredenen in de regel echter niet verklaard en is de mogelijkheid tot contextuele verfijning van het toepassen van de criteria in de regel ook minder duidelijk aanwezig.
12. Perelman & Olbrechts-Tyteca (1969) noemen dit een ‘co-existential relationship’ die gebaseerd is op ‘the structure of reality.’
13. Sommige auteurs maken geen terminologisch onderscheid tussen ‘gezagsargumentatie’ en de drogreden die traditioneel *argumentum ad verecundiam* heet. Ze gebruiken deze laatste term als een algemeen etiket en maken een onderscheid tussen drogredelijke en niet-drogredelijke manieren om een *argumentum ad verecundiam* te gebruiken. In onze terminologie is een *argumentum ad verecundiam* altijd een drogreden.
14. Voor wie het niet weet: in het scrabblespel proberen de deelnemers om beurten woorden samen te stellen uit letters die op een willekeurige manier onder hen verdeeld zijn en krijgen ze punten voor elk woord dat ze weten samen te stellen.

## Literatuur

- Barth, E.M. & Krabbe, E.C.W. (1982). *From Axiom to Dialogue: A Philosophical Study of Logics and Argumentation*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Barth, E.M. & Martens, J.L. (1977). *Argumentum ad hominem: From chaos to formal dialectic. The method of dialogue tableaux as a tool in the theory of fallacy*. *Logique et analyse n.s.*, 20, 76–96.
- Biro, J., & Siegel, H. (1992). Normativity, argumentation and an epistemic theory of fallacies. In F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair & C.A. Willard (Eds.), *Argumentation Illuminated* (pp. 85–103). Amsterdam: Sic Sat.
- Carney, J.D. & Scheer, R.K. (1964). *Fundamentals of Logic*. New York: Macmillan.
- Copi, I.M. (1953). *Introduction to Logic*. New York: Macmillan.
- Eemeren, F.H. van (2001). Fallacies. In F.H. van Eemeren (Ed.), *Crucial Concepts in Argumentation Theory* (pp. 135–164). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Eemeren, F.H. van, & Grootendorst, R. (1984). *Speech Acts in Argumentative Discussions: A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed towards Solving Conflicts of Opinion*. Berlin/Dordrecht: De Gruyter/Foris.
- Eemeren, F.H. van, & Grootendorst, R. (1992a). *Argumentation, Communication, and Fallacies: A Pragma-Dialectical Perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Eemeren, F.H. van, & Grootendorst, R. (1992b). Relevance reviewed: The case of argumentum ad hominem. *Argumentation*, 6, 141–159.
- Eemeren, F.H. van, & Grootendorst, R. (2003). *A Systematic Theory of Argumentation. The Pragma-Dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eemeren, F.H. van, & Houtlosser, P. (2002). Strategic maneuvering: Maintaining a delicate balance. In F.H. van Eemeren & P. Houtlosser (Eds.), *Dialectic and Rhetoric: The Warp and Woof of Argumentation Analysis*. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*. (Vertaling van *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981.) London: Heinemann.
- Hamblin, C.L. (1970). *Fallacies*. London: Methuen.
- Jackson, S. (1995). Fallacies and heuristics. In F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair & C.A. Willard (Eds.), *Analysis and Evaluation. Proceedings of the Third ISSA Conference on Argumentation. Vol. II* (pp. 257–269). Amsterdam: Sic Sat.
- Jacobs, S. (2002). Messages, functional contexts, and categories of fallacy: Some dialectical and rhetorical considerations. In F.H. van Eemeren & P. Houtlosser (Eds.), *Dialectic and Rhetoric: The Warp and Woof of Argumentation Analysis*. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Johnson, R.H. (2000). *Manifest Rationality*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Lambert, K. & Ulrich, W. (1980). *The Nature of Argument*. New York: Macmillan/Collier-Macmillan.
- Perelman, C. & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The New rhetoric. A Treatise on Argumentation* (Vertaling van *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*. Paris: Presses Universitaires de France, 1958). Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Rescher, N. (1964). *Introduction to Logic*. New York: St. Martin's Press.

- Schreier, M., Groeben, N., & Christmann, U. (1995). "That's not fair!" Argumentational integrity as an ethics of argumentative communication. *Argumentation*, 9, 267-289.
- Searle, J.R. (1969). *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wagemans, J. (2003). Conceptualizing fallacies: The informal logic and pragma-dialectical approaches to the argumentum ad ignorantiam. In F.H. van Eemeren, J.A. Blair, C.A. Willard & A.F. Snoeck Henkemans (Eds.), *Proceedings of the Fifth Conference of the International Society for the Study of Argumentation* (pp. 1049-1051). Amsterdam: Sic Sat.
- Walton, D.N. (1987). *Informal Fallacies. Towards a Theory of Argument Criticisms. Pragmatics & Beyond Companion Series 4*. Amsterdam: John Benjamins.
- Walton, D.N. (1992). Types of dialogue, dialectical shifts and fallacies. In F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair & C.A. Willard (Eds.), *Argumentation Illuminated* (pp. 133-147). Amsterdam: Sic Sat.
- Walton, D.N. (1995). *A Pragmatic Theory of Fallacy*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.
- Walton, D.N. (1998). *The New Dialectic: Conversational Contexts of Argument*. Toronto: University of Toronto Press.
- Walton, D.N. (1999). The appeal to ignorance, or *argumentum ad ignorantiam*. *Argumentation*, 13, 367-377.
- Walton, D.N., & Krabbe, E.C.W. (1995). *Commitment in Dialogue. Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*. New York: SUNY Press.
- Woods, J. (1992). Who cares about the fallacies? In F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair & C.A. Willard (Eds.), *Argumentation Illuminated* (pp. 23-48). Amsterdam: Sic Sat.
- Woods, J., & Walton, D.N. (1989). *Fallacies. Selected Papers 1972-1982*. Berlin/Dordrecht: De Gruyter/Foris.